MIHAI DINU

AMBIVALENȚA ACCENTUALĂ A CUVINTELOR MONOSILABICE – SURSĂ DE AMBIGUITATE RITMICĂ ÎN VERSUL CLASIC ROMÂNESC

Pornind de la observația că în vers cuvintele monosilabice sînt susceptibile de un dublu regim accentual, putînd fi deopotrivă purtătoare sau nu ale ictusului prozodic, se analizează modul în care această particularitate poate influența procesul de diagnoză a ritmului poetic.

Analiza corectă a structurii ritmice a unui text poetic depinde în mod esențial de clarificarea statutului accentual al cuvintelor monosilabice. O cercetare statistică evidențiază ponderea deosebită a acestei categorii lexicale în orice text și în special în cele versificate, unde lungimea medie a cuvintelor este obișnuit mai mică decît în proză. Astfel, din totalul de 1 838 de cuvinte care alcătuiesc *Luceafărul* de Eminescu, 958 sînt monosilabice, adică 53,1%. La Alecsandri, în *Peneș Curcanul*, cuantumul cuvintelor monosilabice este de 47% (378 din 803), ambele cifre situîndu-se în vecinătatea procentului de 50,75% determinat de Marie Kavková [8] pe un eșantion reprezentativ cuprinzînd 2 081 de versuri și 7 209 de cuvinte din poezia română clasică (exclusiv versuri de 13 și 14 silabe). Evident, aceste cifre exagerează întrucîtva importanța cuvintelor monosilabice al căror număr este mai corect să fie raportat la lungimea în silabe a textului, ceea ce dă o măsură mai exactă a spațiului pe care acestea îl ocupă în ansamblul discursului. Pentru *Luceafărul* acest raport este $\frac{958}{2\,833} = 33{,}8\%$, iar pentru *Peneș Curcanul* – $\frac{378}{1\,264} = 30\%$, valori, și așa, importante, care situează cuvintele monosilabice pe locuri fruntașe în ordinea fracțiunii de text ocupate: în *Luceafărul* pe primul loc, înaintea bisilabicelor (33,2% din text), a trisilabicelor (22,8%), a tetrasilabicelor (9,45%) și a pentasilabicelor (0,75%), iar în *Peneș Curcanul* pe locul secund, după cuvintele bisilabice (41% din text) și înaintea trisilabicelor (20,4%), a tetrasilabicelor (7,9%) și a pentasilabicelor (0,7%).

Din punctul de vedere al diagnozei ritmului, care face obiectul preocupărilor noastre în rîndurile de față, proprietatea cea mai semnificativă a cuvintelor monosilabice este ambivalența lor accentuală potențială. Calificativul *potențial* îl socotim indispensabil aici, avînd în vedere că, după cum observa cu dreptate Andrei Avram ([1] p. 458), monosilabicele „...nu prezintă o structură accentuală în sens strict, căci aceasta presupune contrastul între cel puțin două silabe". Așadar, virtualitățile accentuale ale cuvintelor monosilabice nu se actualizează decît în context, la nivelul conturului intonațional asociat unui enunț de oarecare lungime. În terminologia lui Em. Vasiliu ([11], p. 58), potrivit căreia unitățile supra-

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

segmentale se împart în intensive (accentele de intensitate) și extensive (intonația), am putea spune că accentul cuvintelor monosilabice se situează undeva între aceste două clase, cumulînd proprietăți ale amîndurora : pe de o parte ele prezintă caracterele acustice ale accentelor de intensitate, dar pe de alta nu se asociază în mod mecanic silabei considerate, ci diferențiat, în funcție de contextul accentual mai larg în care aceasta este încadrată, exact ca în cazul variațiilor de înălțime ce caracterizează intonația.

La metricienii noștri, ideea dublului statut accentual al cuvintelor monosilabice apare încă de timpuriu. Astfel, în 1845, George Barițiu ([2], p. 47—63) care, pentru a putea conserva terminologia cantitativă clasică numește „lungi" silabele accentuate și „scurte" pe cele atone[1], observă că „[...] toate cuvintele românești unisilabe sînt comune, adică lungi ori scurte după trebuință sau plăcere (eu, tu, el, ai, au, în, un, cînd, zac, șed ș.a., ș.a.)".

De remarcat că printre exemplele cărturarului ardelean figurează, alături de elemente relaționale, și cuvinte cu sens lexical de sine stătător. În ceea ce le privește pe cele dintîi, examinarea mulțimii schemelor ritmice cu care își ilustrează lucrările cercetătorii actuali ai versificației românești (ne referim, în principal, la G. I. Tohăneanu [9], [10], L. Gáldi [7], I. Funeriu [6] și M. Bordeianu [3]) evidențiază consensul unanim de a le considera drept neaccentuate. Singurul corectiv ce se cere adus acestei opinii, în general juste, este că în fiecare vers există o poziție preferențială unde intensitatea ictusului prozodic se dovedește atît de mare, încît conferă accent chiar cuvintelor obișnuit atone. Ne referim la silaba proeminentă a clausulei. Conjuncția „principial" neaccentuată *ci* se poate constitui în rimă :

„Turma nici subtilă, ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
Nici sublimă, ci ∠ ∪ ∠ ∪ ∠
Oaia unanimă ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
Clară ca de zi" ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

(Dan Botta, *Cantilenă*)

tocmai în virtutea proprietății versului românesc de a se încheia pe un accent de intensitate deosebită, lucru valabil și pentru clausula emistihului în cazul existenței cezurii[2].

Mai mult, presiunea ictusului final este atît de puternică, încît o rimă dactilică precum :

„Zic și temnicerii că ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪
Ești ca în biserică" ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪

(T. Arghezi, *Țara piticilor*)

[1] „[...] care sînt regulile după care s-ar putea clasifica lungimea și scurtimea silabelor? Răspunsul este cel mai ușor din lume ; regula este pentru urechile românului numai una : toate silabele care poartă asupră-și tonul ascuțit sau lungitoriu în proză sînt lungi și în poezie, și toate cîte au tonul scăzut sau scurtătoriu în vorbirea prozaică sînt scurte și în prozodie (*op. cit.*, p. 49).

[2] „Există două puncte nodale ale versului unde silabele marcate poartă întotdeauna accentul ; acestea sînt cuprinse în secvența care încorporează rima și în secvența care precede cezura" ([6], p. 87).

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

nu este sesizată ca atare la lectura numai a primului vers, cititorul interpretînd-o inițial drept masculină, adică :

„Zic și temnicerii că" ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠

și așteptînd o rimă pereche oxitonă de tipul *pleacă, dă, mă*. Abia după parcurgerea celui de-al doilea vers caracterul proparoxiton al rimei devine evident și statutul accentual al versului întîi se cere reconsiderat. Ca și în cazul :

„Șapte e mai bine, că... ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪
Decît o duminecă ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪

(idem)

prima lectură lasă impresia de imperfecțiune a rimei, aceasta fiind simțită ca inegal accentuată (v. definiția lui N. Constantinescu [4], p. 43), în genul :

„Tu-mi cei chiar *nemurirea mea*
În schimb pe-o sărutare,
Dar voi să știi *asemenea*
Cît te iubesc de tare;"

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

Doar odată cu recitirea primului vers în lumina celui de-al doilea rimele argheziene își relevă corectitudinea, în timp ce rima eminesciană citată rămîne „aproximativă".

Oricum, situațiile în care clausula constă dintr-un instrument gramatical sînt rare, deoarece ele presupun un tip aparte de ingambament *(enjambement)*, creator de efecte mai ales comice, care limitează aria de răspîndire a procedeului la domeniul îngust și specializat al poeziei umoristice. Exceptînd așadar un număr statistic neglijabil de cazuri particulare, ne putem ralia punctului de vedere al Mariei Kavková *(op. cit.*, p. 100), care consideră drept sistematic neaccentuate „toate cuvintele monosilabice ajutătoare"[3].

În ceea ce privește cuvintele „pline", cu sens lexical de sine stătător, pronumele și adjectivele posesive, formele „accentuate" ale pronumelor personale precum și adverbele și interjecțiile, lucrurile nu sînt nici pe departe la fel de limpezi. Analiza corpusului de scheme ritmice pe care îl constituie exemplele cuprinse în [3] și [6] evidențiază nenumărate inconsecvențe de interpretare a statutului accentual al acestor categorii de cuvinte.

La M. Bordeianu[4] posesivul *mea* figurează, bunăoară, ca neaccentuat în :

„Cu perdelele lăsate ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ / ∪ ∠ ∪
Șed la masa *mea* de brad" ∠ ∪ / ∠ ∪ / ∪ ∪ ∠

(*op. cit.*, p. 86)

[3] M. Kavková greșește numai atunci cînd postulează că „aceste cuvinte pot ocupa în vers toate pozițiile metrice, afară de acelea care poartă accentul în mod constant", aserțiune infirmată de contraexemplele de mai sus.

[4] În comentarea exemplelor acestui autor nu ne referim decît strict la aspectele legate de distribuția accentelor în vers, lăsînd de o parte criteriile sale discutabile de delimitare a „picioarelor" și, mai ales, repartizarea subiectivă și absolut haotică a cezurilor.

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

şi accentuat în :

„Nu-mi spune lira *mea* nimic ∪ ∠ ∪ / ∠ ∪ [∠] // ∪ ∠
Au amuţit sonora", ∪ ∪ ∪ ∠ / / ∪ ∠ ∪

(*op. cit.*, p. 91)

deşi în ambele cazuri cuvîntul ocupă în vers o poziţie aflată sub ictus în schema teoretică.

La fel se întîmplă cu *tăi* în :

„Zîmbiră între dînşii bătrînii *tăi* prieteni"

∪ ∠ ∪ / ∪ ∪ ∠ ∪ / ∪ ∠ ∪ / [∪] ∪ ∠ ∪ (*op. cit.*, p. 63)

„Anii *tăi* se par ca clipe"

∠ ∪ [∠] // ∪ ∠ / ∪ ∠ ∪ (*op. cit.*, p. 66)

După opinia noastră, ezitările în situaţii ca cele de mai sus nu sînt justificate, căci posesivele româneşti, departe de a fi atone, poartă mai întotdeauna un accent de o intensitate superioară chiar termenului lor regent. Rostită „dintr-o răsuflare", sintagma *ochii tăi* sună mai des *₀o₀chii 'tăi* decît *'o₀chii ₀tăi*, ceea ce demonstrează plenitudinea accentuală a adjectivului posesiv, capabil să „atonizeze" substantivul bisilabic ce-l precedă. Mai evidente sînt lucrurile cînd valoarea posesivă este exprimată prin genitivul pronumelui personal *lui*, pe care tocmai accentul îl distinge de articolul omograf *lui*. Totuşi, la I. Funeriu, alături de interpretarea corectă :

„El nemişcat străpunge cerul cu ochiul *lui* de Prometeu"

∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ : ∪ — ∪ [—] ∪ ∪ ∪ — (*op. cit.*, p. 79)

întîlnim şi varianta greşită

„Pune gura *lui* fierbinte pe-a ei buze ce suspină"

— ∪ — ∪ [∪] ∪ — ∪ : ∪ ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ (*op. cit.*, p. 78)

M. Bordeianu consideră chiar nimerit să atace transcrierea corectă de către G. I. Tohăneanu a versului lui Ion Barbu :

„Uitat să fie visul şi zborul lui înalt"

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ / ∪ ∠ ∪ [∠] ∪ ∠ (*op. cit.*, p. 231)

ajustînd-o eronat

∪ ∠ / ∪ ∠ ∪ / ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ / [∪] ∪ ∠ ([3], p. 89)

Cu aceeaşi nesiguranţă sînt tratate pronumele personale. În explicitarea schemei ritmice a poeziei *Lacul* de M. Eminescu, I. Funeriu

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

(*op. cit.*, p. 36—37) apreciază că pronumele din prima strofă

„Tresărind în cercuri albe ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪
El cutremură o barcă" [∪] ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪

este aton, dar cel din strofa a doua — nu :

„*Ea* din trestii să răsară [—] ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪
Și să-mi cadă lin pe piept" ∪ ∪ — ∪ — ∪ —

Similar procedează M. Bordeianu, pentru care *tu* este accentuat în :

„Atunci și *tu*, ca mine ∪ ∠ / ∪ [∠] // ∪ ∠ ∪
Te-ai închina la tine" ∪ ∪ ∪ ∠ / ∪ ∠ ∪

(*op. cit.*, p. 279)

nu însă și în :

„*Tu*, cîntare întrupată" [∪] ∪ ∠ ∪ / ∪ ∪ ∠ ∪

(*op. cit.*, p. 316)

deși avem de-a face cu un vocativ, caz la care accentul este, oricum, potențat.

Tot obscure rămîn motivele pentru care același autor tratează diferit negația într-o construcție absolut simetrică :

„*Nu* spera și *nu* ai teamă" [∪] ∪ ∠ / ∪ [∠] / ∪ ∠ ∪

(*op. cit.*, p. 315)

soartă de care are parte și relativ-interogativul *ce* în :

„De *ce* nu-mi vii, de *ce* nu-mi vii ;"

∪ [∪] ∪ ∠ // ∪ [∠] / ∪ ∠ (*op. cit.*, p. 277)

Fluctuații accentuale greu de justificat înregistrează și verbul *a fi* atît la indicativ :

„Căci născută *ești, copilă*, ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ // ∪ ∠ ∪
Din nevrednică iubire". ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ / ∪ ∠ ∪

([3], p. 149)

„Tu *ești* o undă, eu sunt o zare"

∪ [∠] / ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ / ∪ ∠ ∪ (*idem*, p. 285)

cît și la condiționalul-optativ :

„Pare că i-ar *fi* tot lene și s-ar cere sărutată"

∠ ∪ // ∪ ∪ [∪] ∪ ∠ ∪ // ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∪ ∠ ∪ (*ibid.*, p. 117)

„De-ar *fi* mijloace ∪ [∠] / ∪ ∠ ∪ (*ibid.*, p. 140)

Și-ar *fi* putință" ∪ [∠] / ∪ ∠ ∪

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

Articolul adjectival se numără și el printre cuvintele monosilabice asupra accentuării cărora planează îndoiala. Bordeianu îl consideră aton :

„Vedea ca-n ziua *cea* dintîi ∪ ∠ // ∪ ∠ ∪ / [∪] ∪ ∠

Cum izvorau lumine" ∪ ∪ ∪ ∠ / ∪ ∠ ∪

(*op. cit.*, p. 130)

în timp ce Funeriu îl tratează ca accentuat :

„Unde prispa *cea* de brazde ∪ ∪ — ∪ [—] ∪ — ∪

Crengi plecate o ascund" — ∪ — ∪ ∪ ∪ —

(Funeriu 1980, p. 73)

Exemplele prezentate aici se referă, fără excepție, la situații în care elementul în discuție ocupă o poziție normal lovită de ictusul prozodic. Atunci cînd locul cuvîntului corespunde unei unități neaccentuate din schema ritmică teoretică, nici unul dintre autorii citați nu ezită să-l considere aton.

Cîteva exemple privind elemente aparținînd părților de vorbire anterior menționate :

1. Pronume (adjectiv) posesiv :

„Vedeam ca în vis pe-al *meu* înger de pază"

∪ ∠ / ∪ ∪ ∠ // ∪ [∪] ∠ ∪ / ∪ ∠ ∪

(Bordeianu, *op. cit.*, p. 311)

2. Pronume personal la cazul nominativ :

„Iar brațul drept sub cap *eu* mi-l puneam"

∪ ∠ ∪ / ∠ ∪ ∠ / / [∪] ∪ ∪ ∠ (ibidem, p. 318)

și la genitiv :

„Pomii cei sădiți de tata și iubitele *lui* flori"

— ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ : ∪ ∪ — ∪ ∪ [∪] —

(Funeriu, *op. cit.*, p. 146)

3. Adverbul de negație :

„Toată ziua la fereastră suspinînd *nu* spui nimică".

— ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ : ∪ ∪ — [∪] — ∪ — ∪

(Funeriu, *op. cit.*, p. 28)

4. Verbul a fi :

„Dar versul cel mai plin, mai blînd, mai pudic,

Puternic iar de-o vrea — *e* pururi iambul"

(Bordeianu, *op. cit.*, p. 80)

∪ ∠ ∪ // ∪ ∪ ∠ // ∪ ∠ / ∪ ∠ ∪

∪ ∠ ∪ / ∪ ∪ ∠ // [∪] ∠ ∪ // ∠ ∪

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

5. Articolul adjectival:

„Cum stă-n sicriul ei *cel* mic culcată"

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ [∪] ∠ ∪ ∠ ∪ (Tohăneanu, 1976, p. 231)

Aceste interpretări, indiscutabil corecte, ilustrează o situație cu caracter mai general, constînd în pierderea condiționată a accentului cuvintelor monosilabice în funcție de poziția în vers. Aceeași unitate lexicală se comportă ca accentuată, respectiv neaccentuată, după cum se află sau nu sub ictus.

Astfel, verbul *e*, puternic accentuat în:

„Nu *e* nimic și totuși *e*"

∪ [∠] ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ [∠] (Eminescu, *Luceafărul*)

este cu desăvîrșire aton în:

„Era pe cînd nu s-a zărit ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

Azi o vedem și nu *e*". ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ [∪]

(Eminescu, *La steaua*)

Ultimul exemplu cuprinde și două ocurențe ale adverbului *nu*: prima neaccentuată, a doua accentuată:

∪ ∠ ∪ ∠ [∪] ∪ ∪ ∠

∪ ∪ ∪ ∠ ∪ [∠] ∪

căci una ocupă poziția a cincea (atonă în schema ritmică „ideală), iar alta a șasea (lovită de ictus în aceeași schemă):

∪ ∠ ∪ ∠ [∪] [∠] ∪ ∠

La rîndul său adverbul *azi* și-a pierdut și el accentul, fiindcă în ritmul iambic prima silabă a versului este atonă. În schimb în

„Căci *azi* le semeni tuturor" ∪ [∠] ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

(M. Eminescu, *Pe lîngă plopii fără soț*)

același cuvînt este accentuat.

Tot în versurile citate din „La steaua" figurează sub accent adverbul *cînd*, neaccentuat în:

„*Cînd* amintirile-n trecut [∪] ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

Încearcă să mă cheme" ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

(M. Eminescu, *Cînd amintirile...*)

Constatarea este valabilă și pentru verbe:

"*Trec* zilele voioase și orele surîd"

[∪] ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

dar

„Pe drumul lung și cunoscut ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪ ∪ ∪ ⫽
Mai *trec* din vreme-n vreme" ∪ [⫽] ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪

(M. Eminescu, *Cînd amintirile)*

pentru substantive :

„Le arăt că lumea *vis* e — un *vis* searbăd — de motan"

∪ ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪ [⫽] ∪ // ∪ [∪] ⫽ ∪ ∪ ∪ ⫽

(Eminescu, *Cugetările sărmanului Dionis)*

pentru adjective :

„Pentr-un atît de *sfînt* noroc ∪ ∪ ∪ ⫽ ∪ [⫽] ∪ ⫽
Străbătător durerii !" ∪ ∪ ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪

(Eminescu, *S-a dus amorul...)*

față de

„*Sfînt* trup și hrană sieși, hagi rupea din el"[5]

[∪] ⫽ ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪ // ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪ ⫽

(Ion Barbu : „Nastratin Hogea la Isarlîk")

ba chiar și pentru interjecții, al căror puternic accent natural nu rezistă nici el presiunii prozodice :

„*O*, vino iar în al meu braț"[6] [∪] ⫽ ∪ ⫽ ∪ ∪ ∪ ⫽

(M. Eminescu, *De ce nu-mi vii)*

Concluzia celor de mai sus ar fi că elementele lexicale monosilabice „pline" sînt accentuate cînd cad sub ictus și neaccentuate în caz contrar. Adăugată regulii potrivit căreia cuvintele ajutătoare sînt în general neaccentuate, ea conduce la următorul corolar : nicăieri în cuprinsul unui vers românesc ocurența unui cuvînt monosilabic nu este interzisă ; cuvintele „pline" își adaptează statutul accentual căderilor ritmice ale ictusului prozodic, ele cedează presiunii ictusului, după cum ictusul însuși se retrage în fața naturii prin excelență atone a unităților relaționale[7] :

[5] Inversarea sintagmei *sfînt trup* ar fi condus la „atonizarea" automată a substantivului în favoarea adjectivului, fără ca vreuna din cele două formule să fie simțită ca licență ritmică.

[6] De comparat cu :

„*O*, rămîi, rămîi la mine" [⫽] ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪ ⫽ ∪

(M. Eminescu, *O, rămîi...)*

[7] Aparent divergente, concluziile Mariei Kavková se apropie mult de ale noastre, căci la o privire mai atentă cele trei clase de cuvinte monosilabice delimitate de cercetătoarea cehă se reduc la două, practic identice cu cele definite de noi. Într-adevăr, M. Kavková împarte monosilabele în :

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

„*Am* jurat de *la*-nceput ⊡ ∪ ∠ ∪ ⊡ ∪ ∠

Pe Hristos să-l iei de mire" ⊡ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

(M. Eminescu, *Povestea teiului)*

Exemplul de mai sus se înscrie în linia generală a versului românesc, caracterizat prin nerealizarea tuturor ictușilor prevăzuți de teorie, fenomen datorat în principal existenței cuvintelor mai lungi de două silabe, purtătoare ale unui singur accent de intensitate :

„Mărire, adorare, îngenunchere ție,"

∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

în loc de

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

(V. Alecsandri, *Odă statuiei lui Mihai Viteazul)*

Altfel spus, matricea ritmică ideală a unei poezii constituie o rețea de silabe ale cărei noduri sînt susceptibile de accentuare, dar nu primesc în mod obligatoriu accentul. Alegerea pozițiilor silabice care să-și actualizeze virtualitățile accentuale latente ne apare astfel drept principala libertate ritmică pe care o îngăduie poeților norma prozodică românească. Aici trebuie căutată sursa supleții deosebite a versului nostru clasic, deoarece fluctuația ictusului rupe monotonia cadenței „ortodoxe", sacadate, conferind ritmului un anumit grad de nedeterminare, ce permite versurilor să se muleze mai bine pe sinuozitățile mișcării interioare a poeziei.

Singura restricție care grevează asupra libertății de opțiune în acest domeniu este aceea că toate clausulele, atît cele ale emistihurilor (în cazul cînd există cezură) cît și ale versurilor, sînt accentuate cu necesitate.

Ținînd seama de această din urmă observație putem spune, de pildă, că versul iambic de nouă silabe cu rimă feminină poate îmbrăca șapte forme ritmice distincte :

1. ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
2. ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
3. ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
4. ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
5. ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
6. ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
7. ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

pe cînd versul amfibrahic de aceeași lungime — numai trei :

a. ∪ ∠ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∠ ∪
b. ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
c. ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∠ ∪

1. Neaccentuate = cuvinte ajutătoare.

2. Accentuate = cuvintele cu sens lexical de sine stătător.

3. Ambivalente = pronumele posesive și formele accentuate ale pronumelor personale, dar notează că și unitățile de tipul 2 pot figura în poziții neaccentuate, „fără să altereze ritmul versului", ceea ce revine la anularea diferenței dintre ele și cuvintele zise ambivalente.

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

Comparînd schemele 1—7 și a—c descoperim o secvență comună: schema 5 este identică cu b. Ne aflăm în fața unui caz de ambiguitate ritmică insolubilă la nivelul versului. Numai compararea cu contextul ritmic în care este încadrat versul avînd schema 5 ≡ b ne îngăduie să decidem dacă ritmul său este iambic sau amfibrahic. Așa se întîmplă cu versurile:

„Priveliștile sclipitoare — ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
. . . . . , ...
Repaosă nestrămutate" — ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

(M. Eminescu, *Cu mîine zilele-ți adaugi)*

al căror ritm se precizează doar la lectura unei porțiuni mai mari de text.

Nu intenționăm să analizăm aici toate sursele și implicațiile ambiguității ritmice, cu atît mai mult cu cît le-am rezervat un loc destul de mare într-o lucrare anterioară [5]. Ceea ce urmărim este să arătăm că și ambivalența accentuală a cuvintelor monosilabice poate constitui o sursă de indecidabilitate în procesul diagnozei ritmice.

Într-adevăr, cel puțin în principiu, dat fiind că accentuarea cuvintelor monosilabice este facultativă, ritmul unui vers alcătuit numai din astfel de elemente ar trebui să fie total neprecizat. Lucrurile nu stau însă așa deoarece aproape întotdeauna unele dintre cuvintele respective vor fi „pline", iar celelalte ajutătoare și, prin contrast, cele dintîi vor avea tendința să atragă ictusul configurînd o structură ritmică de un tip oarecare. O ambiguitate veritabilă survine numai în cazul alăturărilor de cuvinte egal susceptibile de accentuare, cum se întîmplă în versul:

„Tu ești o undă, eu sunt o zare"

(M. Eminescu, *Replici)*

Grupurile structural identice *tu ești* și *eu sunt* acceptă în egală măsură accentuarea oxitonă *₀tu 'ești*, *₀eu' sunt* și pe cea paroxitonă *'tu ₀ești*, *'eu ₀sunt*. În primul caz, schema rezultantă este:

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

adică una iambică, pe cînd în cel de-al doilea se obține o cadență curat dactilică:

∠ ∪ ∪ ∠ ∪ // ∠ ∪ ∪ ∠ ∪

Uzual, echivocul se rezolvă prin examinarea versului următor, dar de data aceasta nu numai cel de-al doilea, dar și cel de-al treilea vers al strofei prezintă aceeași bizară particularitate: structura lor ritmică este susceptibilă de o dublă interpretare.

„Eu sunt un țărmur, tu ești o mare,
Tu ești o noapte, eu sunt o stea"

1. Ipoteza iambică:

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∠

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

2. Ipoteza dactilică:

∠ ∪ ∪ ∠ ∪ // ∠ ∪ ∪ ∠ ∪

∠ ∪ ∪ ∠ ∪ // ∠ ∪ ∪ ∠

De-abia versul final al strofei ne aduce o indicaţie privind modul de „lectură ritmică" intenţionat de poet. Într-adevăr, ritmul secvenţei:

„Iubita mea" ∪ ∠ ∪ ∠

este hotărît iambic. Avînd însă în vedere că sub raportul lungimii acest ultim vers echivalează de-abia cu un emistih al precedentelor, ponderea sa în ansamblul strofei este doar de 1/7 (un emistih cert iambic faţă de şase incerte) şi cum numai unul dintre cele două accente ale versului contravine schemei dactilice [∠] ∪ ∪ ∠, numai amplasamentul unui accent din 14 pledează în favoarea ipotezei iambice. Or, atare proporţii caracterizează în mod frecvent licenţele ritmice, abateri locale ce nu pericliteazǎ cu nimic diagnosticul ritmului unei poezii.

În strofa:

„Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice,
Ardeţi acele pînze cu corpuri de ninsori;
Ele stîrnesc în suflet ideea neferice
A perfecţiei umane şi ele fac să pice
În ghearele uzurei copile din popor"!

(M. Eminescu, *Împărat şi proletar*)

chiar admiţînd accentuarea „latinizantă" Vénerei, trei accente din 24 se abat de la schema iambică (raportul 1 : 8, nu 1 : 14 !), fără ca apartenenţa strofei la ritmul iambic să poată fi pusă la îndoială:

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

[∠] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

[∠] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

∪ ∪ [∠] ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

„Redresarea ritmului" de care vorbeşte I. Funeriu (*op. cit.*, p. 36) şi care succedă fiecărei licenţe face imposibilă orice confuzie privind tipologia ritmică a textului, chiar şi în cazurile cînd numărul abaterilor este mai mare. Într-un singur distih ca:

„Vesela verde cîmpie acu-i tristă, vestezită,
Lunca, bătută de brumă, acum pare ruginită"

(V. Alecsandri, *Sfîrşit de toamnă*)

∠ ∪ ∪ [∠] ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ [∠] ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

∠ ∪ ∪ [∠] ∪ ∪ ∠ ∪ // ∪ [∠] ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

schema trohaică este încălcată de 4 ori, raportul dintre licențele ritmice și numărul total de silabe accentuate ajungînd la 1 : 3. Or, în primele patru strofe ale poeziei *Replici*, acceptînd ipoteza dactilică, proporția abaterilor accentuale nu depășește valoarea de 1 : 12, ceea ce nu pare să îndreptățească excluderea acestei variante de lectură. De-abia în ultimele 2 strofe raportul respectiv crește mai substanțial (la 4 : 11 și 4 : 14), după cum se poate constata din transcrierea convențională de mai jos (pentru economie de spațiu am înlocuit prin 0 și 1, simbolurile tradiționale ∪ și ∠):

POETUL	Ipoteza iambică	Ipoteza dactilică
„Tu ești o undă, eu sunt o zare,	01010//01010	10010//10010
Eu sunt un țărmur, tu ești o mare,	01010//01010	10010//10010
Tu ești o noapte, eu sunt o stea—	01010//0101	10010//1001
Iubita mea.	0101	0[1]01
IUBITA		
Tu ești o ziuă, eu sunt un soare	01010//01010	10010//10010
Eu sunt un flutur, tu ești o floare,	01010//01010	10010//10010
Eu sunt un templu, tu ești un zeu—	01010//0101	10010//1001
Iubitul meu.	0101	0[1]01
Tu ești un rege, eu sunt regină,	01010//01010	10010//10010
Eu sunt un caos, tu o lumină,	01010//00010	10010//10010
Eu sunt o arpă muiată-n vînt—	01010//0101	10010//0[1]00
Tu ești un cînt.	0101	1001
POETUL		
Tu ești o frunte, eu sunt o stemă,	01010//01010	10010//10010
Eu sunt un geniu, tu o problemă,	01010//00010	10010//10010
Privesc în ochii-ți să te ghicesc—	01010//0001	010[1]0//0001
Și te iubesc!	0001	0001
IUBITA		
Îți par o noapte, îți par o taină	01010//01010	00010//00010
Muiată-n pala a umbrei haină,	01010//01010	0[1]010//0[1]010
Îți par un cîntec sublim încet—	01010//0101	00010//0[1]01
Iubit poet?	0101	0[1]01
O, tot ce-i mistic, iubite barde,	01010//01010	10010//0[1]010
În acest suflet ce ție-ți arde,	00[1]10//01010	00[1]10//10010
Nimica nu e, nimic al meu	01010//0101	0[1]010//0[1]01
E tot al tău.	0101	1001

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

Cu toate că şi în interpretarea iambică figurează o licenţă ritmică (în versul 2 al ultimei strofe), pe ansamblu ea corespunde schemei ideale a ritmului respectiv în mai mare măsură decît varianta dactilică, afectată de 12 licenţe. Statistic vorbind, este deci mai îndreptăţită ipoteza că ritmul poeziei *Replici* ar fi iambul decît dactilul, dar nici alternativa complementară nu se exclude cu totul, căci, după cum s-a arătat, un raport de 12 : 78 = 1 : 6,5 între numărul abaterilor accentuale şi numărul total de accente se încadrează în limitele acceptabile pentru diagnosticarea ritmului unui text poetic.

Multiplelor „deschideri" ale poeziei li se adaugă în cazul de faţă o „deschidere ritmică", aspect care, pe lîngă implicaţiile de ordin literar, se constituie, după cum am încercat să demonstrăm, într-o nouă piesă la dosarul tot mai voluminos al „problemei controversate a accentului cuvintelor monosilabice" ([1], p. 458).

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

[1] Avram, Andrei — *Transferul accentual în limba română*, în SCL XIX (1968), nr. 5, p. 457–464.

[2] Berca, Olimpia — *Poetici româneşti*, 1976.

[3] Bordeianu, Mihai, — *Versificaţia românească*, Iaşi, 1974.

[4] Constantinescu, N., — *Rima în poezia populară românească*, Bucureşti, 1973.

[5] Dinu, Mihai — *Le vers roumain en tant que code détecteur de licences rythmiques*, în RRL XXV–CLTA XVII (1980), nr. 2, p. 137–148.

[6] Funeriu, I., — *Versificaţia românească — perspectivă lingvistică*, Timişoara, 1980.

[7] Gáldi, Ladislau, — *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, 1971.

[8] Kavková, Marie, — *Norma metrică a versului românesc de 14 silabe*, Acta Universitatis Carolinae—Philologica no. 1, Romanistica Pragensia VII, p. 77–112.

[9] Tohăneanu, G.I. — *Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm „secund". Dincolo de cuvînt*, Bucureşti, 1976, p. 225–243.

[10] Tohăneanu, G.I. — *Din valurile vremii. Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 205–225.

[11] Vasiliu, Emanuel, — *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965.

Une source d'ambiguïté rythmique dans le vers roumain classique : l'ambivalence accentuelle des mots monosyllabiques

(Résumé)

L'analyse du rythme d'une poésie roumaine suit habituellement le chemin suivant : on part de la distribution des accents naturels des mots :

« Dintre sute de catarge — ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ∪ ´ ∪
Care lasă malurile, — ∪ ∪ ´ ∪ ´ ∪ ∪ ∪
Cîte oare le vor sparge — ´ ∪ ´ ∪ ∪ ∪ ´ ∪
Vînturile, valurile ? » — ´ ∪ ∪ ∪ ´ ∪ ∪ ∪

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)

et, en marquant par ⊥ toutes les positions syllabiques susceptibles de recevoir l'accent, on établit la matrice rythmique générale du vers, ⊥ ∪ ⊥ ∪ ⊥ ∪ ⊥ ∪, dont les quatre réalisations ci-dessus ne constituent que des cas particuliers.

Un élément qui peut compliquer le diagnostique du rythme c'est la particularité des mots monosyllabiques de pouvoir passer tout aussi bien pour accentués que pour atones.

La pièce de M. Eminescu *Replici (Répliques)* où le lecteur hésite jusqu'avant la fin entre deux hypothèses presqu'également probables (ïambe ou dactyle?) nous offre un bel exemple d'ambiguïté rythmique fondée sur cette double propriété linguistique.

Ianuarie 1981

Institutul de cercetări și proiectări pentru gospodăria apelor
București, Splaiul Independenței 294

SCL, an XXXII, nr. 4, p. 345–358, București, 1981

BDD-A8958 © 1981 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.216 (2026-01-14 13:08:04 UTC)